

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 93 – תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

בענין הפסקת התקיעות בערב ראש השנה

גודל תשוקתו של הלל הזקן לתורה

‘ושמחת בכל הטוב’ (דברים כ"ו י"א)

וכתב הא"ח הק', "גם ירמוז במאמר 'בכל הטוב' אל התורה כאמרם ז"ל אין טוב אלא תורה, אם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם".

ומצינו בגמ' ביומא (דף ל"ה ע"ב) שכאשר לא היה להלל הזקן כסף לשלם לשומר בית המדרש, הוא עלה לגג בית המדרש כדי לשמוע מלמעלה את דברי התורה מפי שמעיה ואבטליון, וכיון שנשאר שם זמן ממושך מצאו עליו רום שלוש אמות שלג, ואמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת.

ותמה בעל שו"ת שבות יעקב (בעיון יעקב) מהו הלשון 'ראוי זה לחלל עליו את השבת', וכי יש אדם מישראל שאינו ראוי שיחללו עליו את השבת, הלא פקד"נ דוחה את כל התורה?

אלא הוכיח מכאן שמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה דוקא אם חלה מעצמו, אבל אם הכניס את עצמו לסכנה או שאיבד עצמו לדעת אין מחללין עליו את השבת, ולכך אמרו שדוקא הלל שעשה כן משום שהיה צמא לשמוע ד"ת ראוי שיחללו עליו את השבת אבל אחרים באופן זה אין מחללים עליהם את השבת.

ושאלו למרן הגר"ש אלישיב זצ"ל כיצד היה מותר להלל לסכן את חייו לשמוע דברי תורה עד לקפאון, הרי אמרו בב"ק (דף ס"א) כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים הלכה בשמו?

והשיב: שלא היה בדעתו של הלל להשאר שם עד שיגיע למצב של פקד"נ אלא רק להאזין זמן קצר לדברי הלומדים, אלא שלאחר ששמע קושיא אמר איך ארד בלי התשובה, ושוב מקשים התלמידים ואבטליון מתרץ והם פורכים ושמעיה מתרץ, ולא יכל הלל להתנתק מצמאונו תשוקתו ואהבתו לתורה הקדושה, וראויים הדברים למי שאמרם.

כתב הטור (א"ח סי' תקפ"א) בשם פרקי דר"א ר"ח אלול אמר הקב"ה למשה 'עלה עלי ההרה' שאז עלה לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה: 'משה עלה להר' שלא יטעו עוד אחר עבודת גילולים, והקב"ה נתעלה באותו שופר, שנאמר (תהילים מז"ו) "עלה א-להים בתרועה וגו'", לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, וכל החודש, כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה, שנאמר (עמוס ג ו) 'אם יתקע שופר בעיר וגו'', וכדי לערבב השטן, וכן נוהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפילה.

ואמנם בפרקי דר"א עצמו לא מצינו שנזכרה תקנת תקיעת השופר בחודש אלול כולו אלא בראש חודש בלבד, וזו לשון הפרקי דר"א (פנ"ו) 'ובראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה וכו'', ועל כן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בראש חודש אלול בכל שנה ושנה, וכבר עמד הב"ח (א"ח שם) בהערה זו.

והנה אף שבכל החודש תוקעין תקיעות אלו כתב הרמ"א (סי' תקפ"א ס"ג) דאין תוקעין בערב ראש השנה, וביאר המג"א שהטעם הוא כדי להפסיק בין תקיעות דרשות לתקיעות של חובה, ומ"מ מותר לתקוע כדי להתלמד דדי בכך שמפסיק בבית הכנסת.

ועוד טעם כתב המהר"ל שמפסיקין כדי לערבב השטן, וכן הביא המ"א בשם ספר המנהגים, ולפי"ז אין לתקוע כלל אפי' להתלמד, ומ"מ מביא המ"ב (שם ס"ק כד) בשם האליהו רבה דלהתלמד שרי בחדר סגור.

והנה לכאור' יש נפק"מ בין שני הטעמים, כשחל יום א' של ר"ה בשבת ולא תוקעין מחמת השבת, דלטעם

המג"א בכה"ג ניתן לתקוע בערב ר"ה כיון שהשבת מפסיקה בין תקיעות הרשות לתקיעות החובה, אבל לטעם השני שההפסקה היא כדי לערבב את השטן אף בשנה כזו אין לתקוע בערב ר"ה, דהפסקה מחמת השבת אין בה כדי לערבב את השטן.

אלא שהמ"ב שם כתב דאף לטעם המג"א אין תוקעין כלל בערב ר"ה אף שחל ר"ה בשבת, ובשעה"צ שם (ס"ק ל"ה) ביאר דכיון שבשבת אומרים 'זכרון תרועה' הוי כמו תקיעה ואין כאן הפסקה.

טעמו של הגר"א בדין הפסקת התקיעות בערב ר"ה

ובפירוש הגר"א לספר יונה (פ"ג פסוק ג') כתב טעם נוסף להפסקת התקיעות בער"ה, דבשלושים יום כיון שדש דש ונעשה טבע, והיינו הואיל ותוקעים כ"ט יום בחודש אלול אם יתקעו בער"ה כבר הורגלו בזה ולא ישפיעו התקיעות של ר"ה על לב האנשים, והביא הגר"א ראיה לזה ששלושים יום מביאים האדם להרגל ממה שמצינו בגמ' (גיטין נו ע"ב) המעשה בטיטוס שנכנס יתוש למוחו וניקר בו שבע שנים, והזמין טיטוס נפח שיכה בפטיש כדי להרגיע היתוש, וכיון שעבר שלושים יום התרגל היתוש ושב לנקר כבתחילה.

ולכאורה יש להעיר על דבריו שהרי בלא"ה אין שלושים יום רצופים, שהרי באמצע יש שבתות שאין תוקעים בהן ונמצא שעדיין יש בקול השופר כדי לעורר לתשובה.

וצ"ל דהגר"א קאי בזה לשיטתו בענין הזכרת 'ותן טל ומטר' שכתב על השו"ע או"ח (ק"ד ס"ט) שדי בחודש אחד כדי ליצור הרגל לשון אע"פ שבתוך החודש ישנן שבתות שבהם אינו מזכיר 'ותן טל ומטר' ואין לו תשעים פעמים, דדי בכך שיש לו פרק זמן של שלושים יום שבהם הזכיר את ההזכרות הנצרכות, ואף בנידונינו אע"פ שאין תוקעין בשופר בשבתות ואין לו שלושים יום אפ"ה די בפרק זמן של שלושים יום כדי להתרגל לתקיעת השופר.

ואמנם צ"ע דלפי דברי הגר"א נמצא דאם א' דר"ה חל בשבת יוכלו לתקוע בערב ראש השנה דהרי כל הענין של ההפסקה הוא בשביל התקיעות של ר"ה, ובמקרה זה הרי ממילא אינו תוקע בראש השנה מחמת השבת, וזהו דלא כמוש"כ האחרונים בפשיטות (ונפסק במ"ב) שבכל זמן אין תוקעין בערב ר"ה.

קושיא גדולה על עיקר טעמו של הגר"א

ונראה דהנה לכאור' יש לתמוה על עיקר דברי הגר"א שהרי המנהג הוא שמתחילים אנו לתקוע רק ביום ב' של ר"ח אלול, וכיון שחודש אלול הוא חודש חסר של כ"ט יום נמצא שאפי' אם נתקע בערב ר"ה אין כאן שלושים יום, וא"כ מה שייך כאן הטעם של 'כיון דדש דש' הרי גם בלא ההפסקה אין כאן שלושים יום.

וע"כ שהטעם לפי דעת הגר"א שאין תוקעין בערב ר"ה הוא לא משום יום א' של ר"ה אלא משום יום ב', דאם היו תוקעין בערב ר"ה נמצא שמסתיימים שלושים יום ביום א' של ר"ה, ושוב לא ישפיעו התקיעות ביום השני.

ולפי"ז מיושב מדוע לפי שיטת הגר"א אין תוקעין בערב ר"ה אף שיום א' יוצא בשבת, דאף שאין תוקעין ביום הראשון הוא מצטרף למנין שלושים, שהרי דעת הגר"א היא שאף שבתות מצטרפות למנין כפי שכתב לענין הזכרת 'טל ומטר' וכנ"ל, וא"כ נמצא דאם נתקע בערב ר"ה יסתיימו שלושים יום ביום א' של ר"ה ושוב לא ישפיעו התקיעות של היום השני.

גם היום אפשר להביא ביכורים

בספר חלקת יהושע (ריש מאמר ב') כתב, שגם היום אפשר לקיים מצות ביכורים, על ידי שבראשית היום אדם מקבל על עצמו עול מלכות שמים, ומקיימים בזה מצות ביכורים.

והיינו שמיד שיעמוד מחשבנו הראשונה תהיה בקדושה לחשוב בגדלות הבורא ובחסדו שעשה לו במה שהחזיר לו את נשמתו, וזה מרומז במה שאמרו חז"ל שכל עליותיו היו בהשכמה, שעלית ומדריגת איש ישראל הכל בראשית כשמשכים בבוקר.

וכשהיה הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל מדבר על סגולה זו, סיפר שבא אליו יהודי ותינה בפניו את צערו על שכל היום הוא טרוד בהרהורים זרים וטרדות, ונתן לו הגאון את העצה הנ"ל שעוד קודם שיוריד את רגליו מהמיטה יחשוב שרוצה שכל מעשיו במשך היום יהיו קודש לעבוד את ה' ולתקן את מידותיו, והחלטה זו בתחילה היום, כוחה רב להשפיע לטובה, ולגרום לסיעתא דשמיא.

ומעשה ביהודי שהגיע לפני רבינו מרן הגראי"ל שטיינמן שליט"א ובקש עצה כיצד יוכל לפעול כדי להרפא מחוליו החמור, ואמר לו רבינו שליט"א שהעצה היא שהמחשבה הראשונה שלו בקומו בבוקר תהיה שרוצה הוא להיות עבד ה', ובזכות זה יזכה לרפואה שלימה.

אלא שיש לתמוה מה תועיל הפסקת התקיעה בערב ר"ה, הרי כפי ששבתות מצטרפות למנין אע"פ שאין תוקעין בהם כך גם ערב ר"ה יצטרף גם אם לא נתקע בו.

וצ"ל בזה שכיון שההפסקה בערב ר"ה היא בכונה תחילה, קוטעין אנו בזה את פרק הזמן של ההרגל, ומכאן והילך נכנסים להרגל חדש, ונמצא שיום א' של ר"ה הוא היום הראשון של המנין החדש.

ועוד י"ל בדעת הגר"א, דהנה המג"א (תקפ"א סק"ב) הביא מחלוקת הפוסקים לגבי יום תחילת התקיעות, דדעת הלבוש והשל"ה היא שמתחילים לתקוע כבר מיום א' של ר"ח אלול, אולם לענין הלכה הכריע המג"א שיש לתקוע רק מיום ב' של ר"ח ואין לזוז ממנהג זה.

ואפשר שדעת הגר"א היא כדעת הלבוש והשל"ה שיש לתקוע כבר מיום א' של ר"ח, ולכך אם נתקע גם בערב ר"ה נמצא שיושלמו שלושים יום קודם ראש השנה, ולכך יש להפסיק כבר מערב ר"ה ולסיים בכך את המנין הקודם.

מדוע כל נער בר מצוה אינו מחוייב מיד בקריאת פרשת עמלק?

במהר"ם שיק (על המצוות מצוה תר"ה אות ב') כתב בשם רבו החת"ס שבשנה מעוברת יש להתכון לצאת בפרשת כי תצא יד"ח זכירת מעשה עמלק, כיון שמחמת החודש הנוסף עברו מהשמיעה הקודמת יותר מ"ב חודש.

ויש להעיר א"כ מדוע כל נער בר מצוה אינו מחויב לשמוע פרשת עמלק מיד בהגיעו לגיל מצוות, דאף שלא תיקנו לו לקרוא אבל מחויב הוא בזכירה, ושמיעתו הקודמת אינה מועילה שהרי הוא שמע אותה בתור קטן.

וע"כ צ"ל שאף מה ששמע בתור קטן סגי לזכירה, שכיון ששמע מבר חיובא הרי הוא בגדר זוכר, אלא שלפי"ז נמצא שאף בשנה מעוברת ניתן לעלות נער בר מצוה למפטיר של פרשת כי תצא, דמהא ששמיעתו בתור קטן סגי לזכירה משמע שא"צ בזה לצאת יד"ח אלא רק לשמוע ולזכור, ולכך אף יוכל להשמיע לאחרים כדי שישמעו ויזכרו, ויש לחלק וצ"ע.

(נכתב ע"י אחד השומעים)

מדיני ראש השנה

ערב ראש השנה

א. בער"ה מרבבים בסליחות ומשכימים בו לקום יותר משאר ימים (מט"א סמ"ט משום שער"ה הוא יום האחרון של השנה ואחז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה חשוב כאילו שב כל השנה, והגרשז"א זצ"ל נהג לומר תהילים בער"ה, ופעם אמר הגר"י זצ"ל יש לנו "יהלומים" קוראים לזה תהילים), ונופלים על פניהם אף אם נמשך אמירת הסליחות ביום (שו"ע סי' תקפ"א ס"ג ומ"ב סקכ"ג).

ב. אין תוקעין בשופר בער"ה (רמ"א תקפ"א ס"ג), והטעם כדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות חובה, (מג"א שם), ואף כשחל יום א' דר"ה בשבת ג"כ אין תוקעין בער"ה דכיון שאומרים זכרון תרועה הוי כמו תקיעה (שעה"צ שם סקל"ה), ומכל מקום מותר לבעל תוקע לתקוע להתלמד אך י"א שהטעם הוא כדי לערבב השטן וא"כ אין לתקוע כלל, ואמנם לתקוע להתלמד בחדר סגור מותר (מ"ב שם סקכ"ד, ועוד טעם כתב בפ"י הגר"א על יונה פ"ג דבשלושים יום כיון שדש נעשה טבע כמ"ש אצל טיטוס, והיינו הואיל ותוקעים כ"ט בחודש אלול אם יתקעו בער"ה כבר הורגלו בזה ואיך יתקעו בר"ה, ואולם לפי"ז כשחל יום א' דר"ה בשבת אפשר לתקוע בער"ה, וצ"ע), וגם בלילה שלפני ער"ה אסור לתקוע בשופר (מ"א סי' תקפ"א סק"ד הובא בבאר היטב סק"ד).

ג. יש מקומות שנוהגים ללכת אחר שחרית ער"ה להשתטח על קברי צדיקים ולבקש רחמים עלינו בזכות הצדיקים שוכני עפר, ועוד כי מקום מנוחת הצדיקים הוא מקום קדוש ומסוגל שתתקבלנה התפילות לרחמים ולרצון, ונותנים שם **צדקה** לעניים קודם שיאמר התחנונות, ואין אומרים צידוק הדין שהרי אין אומרים תחנון בער"ה (רמ"א שם ס"ד ומ"ב סקכ"ז).

התרת נדרים

ד. אחר התפילה נוהגים לעשות התרת נדרים על שעבר, וכן מוסרים מודעה שמבטלין מכאן ולהבא כל הנדרים שידור (חיי אדם שם קצוש"ע סי' סל"ט סק"ו), ויש מהדריין להתיר גם נדרי נשותיהם בשליחותם, וצריך שהאשה תמנהו בפרוש שיהיה שלוחה להתיר את נדריה (יו"ד סי' רל"ד סנ"ו), וכאשר בא להתיר יאמר בתחילה שנדרנו אני ואשתי וימשיך את כל הנוסח בלשון רבים, או שלאחר שיסיים ההתרה לעצמו יאמר לבי"ד **המכונסים כבר** שיתירו נדרי אשתו והם אומרים מותרים לה ג' פעמים, אבל מנהג שאר כל הנשים שסומכים בהתרת נדרים על אמירת "כל נדרי" שביה"כ (הליכות שלמה פ"א אות י'), מבית לוי מועדים פ"ב בשם הגר"ש ואזנר זצ"ל שאמר שלא שמענו אצלנו מי שנוהג כן).

ה. **קטן** מופלא הסמוך לאיש היינו בן י"ב שנים ויום אחד וקטנה בת י"א שנים ויום אחד שנדרו נדריהם נדר (שו"ע שם סי' רל"ג ס"א), וצריכים לעשות התרת נדרים (ועי' מל"מ פ"ב מנזירות הי"ו שמסתפק אם שייך התרת נדר במופלא הסמוך לאיש דאולי רק לנדור ריבתה תורה, ואולם סתימת הפוסקים דמהני).

ו. אין מתירים נדרים בפחות משלושה אנשים, ויש מקפידים שלא יהיו הדיינים מספר זוגי דאין בי"ד שקול (שו"ת נחל יצחק ה' דיינים סי' ג' ענף א', ודלא כמבואר בשו"ת רע"א ח"א סי' ע"ג ובמט"א סי' תקפ"א סמ"ט), והמתירים צריכים להיות אנשים גדולים ולא נשים וקטנים (יו"ד סי' רכ"ח בפ"ת סק"ב), וכיון שהתרת נדרים מן התורה לא סומכים בזה על חזקה דרבא וצריך שיהיו המתירין ודאי גדולים, ועל כן אין להתיר נדרים בפני נערים בגיל בר מצוה עד שיתחיל לצמוח להם זקן (פ"ת שם, שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' נ"ד ד', ועי"כ הורה הגר"ש ואזנר זצ"ל דבישיבה קטנה אין יכולים להתיר נדרים זה לזה כיון שלא התחיל לצמוח להם זקן).

ז. יש מקומות שעושים התרת נדרים לכמה אנשים ביחד שכמה אנשים אומרים את נוסח התרת הנדרים לפני שלושה והמתירים משיבים להם "מותר לכם" (עי' שו"ע שם סמ"ו, וכן נהגו בביהמ"ד של הגר"ש אלישיב זצ"ל), וי"א דאין לעשות כן כי אם בשעת הדחק (מט"א סי' תקפ"א סמ"ט).

ח. **נוהגים להתענות** בערב ראש השנה, ומתענים מגיל בר מצוה ואי"צ קבלה ולא השלמה (שו"ע סי' תקפ"ב ס"ב ומ"ב שם), ומתפללים מנחה גדולה ואח"כ אוכלים (מט"א סל"ה), והמנהג שמתענים עד חצות היום (עי' אלף המגן שהביא משו"ת היעב"ץ ח"ב סי' קמ"ז דאין נפק"מ בין קודם מנחה או אחר מנחה רק אחר חצות יאכל בכל שעה שירצה), מי שמשותף בסעודת מצוה כברית ופדיון הבן אין צריך לצום (מג"א סק"ב ומ"ב סק"ט), ובזמננו שהדורות חלושים לא נהגו כולם להתענות, ובפרט מקילים לנשים ובנות, וכן למי שהצום קשה עליו (הגר"ש אלישיב זצ"ל ע"פ חיי אדם קל"ח ס"א, עי' בזה בספר ה' חג בחג פ"ד אות ג').